

Ieder kwartaal peilen VKW Limburg en UNIZO Limburg naar het aanvoelen van de Limburgse ondernemers en bedrijfsleiders over de economische gang van zaken in de bedrijven. De resultaten van deze bevraging worden verwerkt tot één globaal cijfer: de Polsslag Ondernemend Limburg (POL).

PERSBERICHT

dinsdag 7 januari 2020

POL januari 2020 naar +8,0

Betere vooruitzichten doen POL stijgen ondanks slechtste kwartaal in bijna 5 jaar

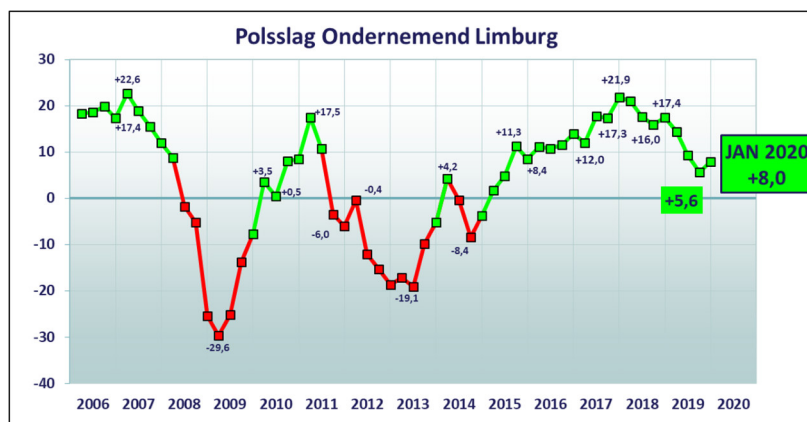
Evaluatie voorbije kwartaal daalt voor vierde keer op rij
Export helemaal weggezakt, maar investeringen blijven op peil
Productiebedrijven in steeds zwaarder weer, bouw opmerkelijk goedgeluimd
Dieptepunt in 5 jaar voor grotere bedrijven, kleinere spelen vooralsnog lustig verder
Kleinste bedrijven wel somberder over overkomend kwartaal

Review 2019 & Outlook 2020

- **1 op 2 Limburgse bedrijven verwacht een beter 2020.** Bouwsector meest positief
 - Voor bijna 1 op 2 was 2019 ook beter dan 2018, voor 1 op 4 slechter
 - Beste evaluaties 2019 bij diensten, groothandel en KMO's tot 50 werknemers
- Productiesector en grootste bedrijven meest kritisch voor 2019, maar optimisme voor 2020 sluit opnieuw aan
- **Verminderen ecologische voetafdruk sterkste toename in bedrijfsfocus voor 2020**
 - 7 op 10 zijn overtuigd dat duurzaam ondernemen meer winst oplevert op termijn
 - **Zowel federaal als Vlaams beleid worden gebuisd over heel 2019**
 - Minste appreciatie voor mobiliteitsbeleid

Ondanks het slechtste kwartaal in bijna vijf jaar, doen sterkere vooruitzichten de POL weer aan kracht winnen. De Polsslag Ondernemend Limburg (POL) van VKW Limburg en UNIZO Limburg stijgt in januari 2020 van +5,6 naar +8,0, nadat bij de vorige drie kwartaalpeilingen telkens forse daling werd opgetekend. Terwijl de evaluatie van het afgelopen kwartaal al voor de vierde keer achteruit moest en met +6,6 het minst goede resultaat in 19 kwartalen liet optekenen, kijken de Limburgse bedrijfsleiders met +9,9 wel duidelijk positiever naar eerste kwartaal van het nieuwe jaar.

De Limburgse economie opereert met deze nieuwe meting al vijf jaar lang in de plus, met dus een positief overschot aan optimistisch gestemde ondernemers. De laatste keer dat de POL een negatief cijfer liet optekenen dateert al van januari 2015. De minst goede evaluatie van het voorbije kwartaal in bijna vijf jaar is vooral te wijten aan een wegzakkende export (+0,0) en een terug lagere tewerkstellingsevolutie (+6,9) in

Q4. De dienstensector kende nochtans een prima kwartaal (+20,2), maar de productiebedrijven zitten in steeds zwaarder weer en kenden met -7,2 het slechtste kwartaal in zes jaar. Bovendien zakte ook de groothandel in Q4 door het ijs (-2,7). De grotere bedrijven (+50 wn.) noteerden telkens rond het vriespunt. De kleinere bedrijven lijken daar echter voorlopig weinig impact van te voelen.

De kleinste bedrijven (minder dan 5 wn.) zijn wel een stuk somberder in de vooruitzichten voor het komende kwartaal (+3,6) en klinken daarin opmerkelijk genoeg nagenoeg unisono met de grootste bedrijven (+3,1). De 5 groottecategorieën tussenin verwachten daarentegen wel duidelijk opwaarts potentieel van Q1 2020 en trekken hun vooruitzichten hoger. Vooral de bouwsector begint met grote verwachtingen (+21,3) aan 2020. Net als de groothandel (+12,8) zien ook de productiebedrijven verbetering, maar deze laatste blijven met +0,1 echter wel rond het nulpunt hangen. Over heel 2019 rapporteert de POL met een score van gemiddeld +7,6, een felle daling na vijf telkens sterkere jaren op rij. Een fors lager cijfer dan de voorbije 3 jaar. In 2018 lag dit nog op +18,0. Globaal was 2019 wel nog een beter jaar dan 2015 (+6,6).

Uit de Outlook 2020 bevraging blijkt wel dat 1 op de 2 Limburgse bedrijven ervan overtuigd is dat 2020 beter zal worden dan 2019. De algemene prognose voor heel 2020 is zelfs wat positiever dan de evaluatie van 2019. De dienstensector, de groothandel en de KMO's tot 50 werknemers zijn het meest positief over het voorbije jaar, terwijl de productiesector en de grootste bedrijven 2019 een kritische evaluatie geven. Voor het komende jaar zijn alle sectoren en grootteklassen optimistisch: de bouwsector voorop, maar ook de productiesector en de grote bedrijven sluiten hierbij aan. In de focus van onze bedrijven voor 2020 blijven procesinnovatie, digitalisering en het vergroten van marktaandeel de top 3 uitmaken.

Het verminderen van de ecologische voetafdruk wint sterk aan belang voor de Limburgse ondernemers. Maar liefst 3 op 4 bedrijven voelen de druk van stakeholders om duurzamer te ondernemen en 7 op 10 zijn overtuigd dat duurzaam ondernemen meer winst oplevert op termijn. Toch blijft iets meer van de helft ook nuchter en kritisch ten opzichte van duurzaamheid als imago versus een levensvatbaar businessmodel.

Na vijf jaren een 'voldoende' te krijgen van de Limburgse ondernemers en bedrijfsleiders, worden zowel het federale als het Vlaamse beleid gebuigd voor het jaar 2019. De algemene ontevredenheid over het federale en Vlaamse regeringsbeleid vertaalt zich ook in dalende scores voor 'economische' beleidsdomeinen in 2019. De meeste appreciatie is er voor de financiering van het bedrijfsleven, de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en de flexibilisering van de arbeidsmarkt, al haalt geen enkel domein een score van 5 op 10. De laagste beoordeling is er voor het mobiliteitsbeleid.

Ruben Lemmens, gedelegeerd bestuurder VKW Limburg: *“Dat de POL aan het begin van 2020 terug stijgt geeft aan dat onze Limburgse ondernemers het nieuwe jaar met volle goesting aanvatten. Hoewel de POL globaal nog altijd mooi positieve cijfers toont, valt toch ook die tweedeling op: de grote jongens - in het bijzonder de maakbedrijven - ervaren de zwaarste dip in zes jaar. Gelukkig blijken de kleinere KMO's hier voorlopig van bespaard. Intussen speelt het orkest verder en leeft zelfs stilletjes de hoop dat stilaan de bodem in zicht komt. Maar er is geen reden tot hoerastemming: de aanhoudende handelsdreigingen, de zekerheid van een Brexit met inherente onzekerheid en nieuwe geopolitieke spanningen zorgen voor een zure cocktail. De winstgevendheid blijft onder zeer zware druk staan en onze export heeft het meer dan lastig. Onze ondernemers kunnen echter niet eindeloos flexibel zijn. We herhalen meer dan ooit onze oproep voor een krachtig beleid dat focust op concurrentiekracht, zowel qua kost als flexibiliteit, en het verhogen van de productiviteit. Pas dan kunnen onze bedrijven het duidelijke groeiende momentum benutten om door te gaan duwen inzake duurzaamheid. Elke maand dat dit broodnodige en krachtige beleid op zich laat wachten is kostbare en verloren tijd.”*

Bart Lodewyckx, gedelegeerd bestuurder UNIZO Limburg: *“De terugblik van onze Limburgse ondernemers op 2019 en de vooruitblik op 2020 leren ons twee dingen. Eén: ondanks de daling in het ondernemersvertrouwen ten opzichte van de voorbije jaren, blijven de ondernemers globaal gezien optimistisch gestemd. Bovendien verwachten ze zelfs meer van 2020 in vergelijking met vorig jaar. Twee: onze ondernemers zijn streng voor het politiek beleid van ons land. Vorig jaar werden er nog een aantal goede cijfers uitgedeeld, nu kleuren de cijfers rood als het gaat over het ondernemersbeleid. Conclusie: de ondernemers hebben het gevoel dat ze het allemaal zelf moeten waarmaken, zonder steun vanuit politieke hoek. Betekent dit dat we geen nieuwe sterke federale regering nodig hebben? Uiteraard niet. We hebben nood aan een beleid dat ondernemers een stabiel en rechtszeker kader biedt waarin ze kunnen ondernemen. Voor UNIZO zijn hier wel een paar belangrijke premisses aan verbonden. Ten eerste moeten de verworvenheden uit de vorige legislatuur, qua verlaging van fiscale en parafiscale lasten, behouden blijven. Ten tweede zijn we erg bezorgd om het budgettair plaatje. We lezen en horen de laatste maanden heel wat voorstellen, maar wie gaat dat betalen en hoe? En nemen we in deze tijden van lage rente voldoende initiatieven om onze schuldenberg aan te pakken? Voor goede wijsheid moet je soms naar het oosten kijken. In China luidt het gezegde dat de kleur van de kat niet uitmaakt, als ze maar muizen vangt. Voor UNIZO gaan we voluit voor een regering die ondernemerschap promoot en beloont en rekening houdt met bovenstaande voorwaarden.”*

Polsslag Ondernemend Limburg

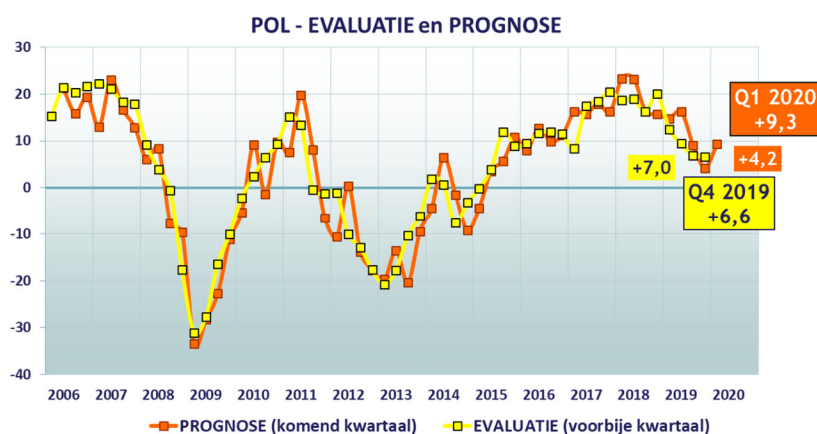
Analyse januari 2020

De POL stijgt naar +8,0

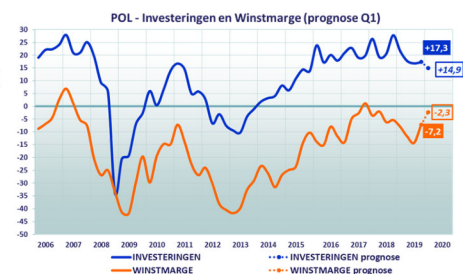
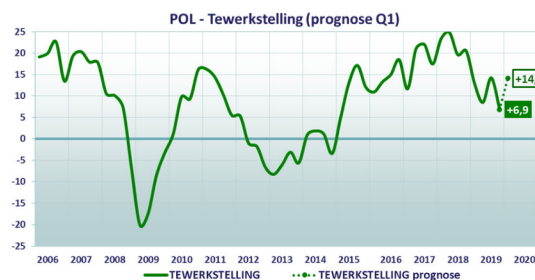
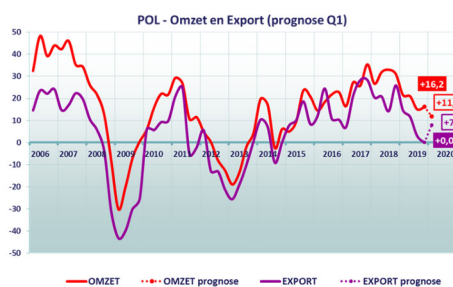
Nadat bij de vorige drie kwartaalpeilingen telkens forse daling werd opgetekend, stijgt de POL opnieuw. Komende van +5,6 gaat het cijfer in **januari 2020** naar **+8,0**. Daarmee blijft de Limburgse economie al vijf jaar **of 20 kwartalen na mekaar** een positief cijfer neerzetten, met dus een overschot aan optimistisch gestemde ondernemers. De laatste keer dat de POL een negatief cijfer liet optekenen dateert al van januari 2015. Met deze stijging **gaat het vertrouwen bij de Limburgse ondernemers en bedrijfsleiders over de economische gang van zaken in hun bedrijf in het voorbije en komende kwartaal dus weer de goede kant op**. Het algemene POL-sentiment wordt zoals steeds gevormd door een combinatie van de evaluatie van het afgelopen kwartaal en de verwachtingen voor het komende kwartaal van de Limburgse ondernemers.

Q4 was slechtste kwartaal in bijna 5 jaar...

De **evaluatie van het afgelopen kwartaal** moet al voor de **vierde keer op rij achteruit** en laat met **+6,6** het **minst goede resultaat in 19 kwartalen** optekenen. Dat is weliswaar **beter dan drie maanden geleden verwacht** (+4,2), maar toch nog **iets minder goed dan het derde kwartaal van 2019** (+7,0).

De **minst goede evaluatie van het voorbije kwartaal in bijna vijf jaar** is vooral te wijten aan de zeer snel **weggezakte export**: **+0,0**. Een jaar geleden noteerde deze indicator nog op +25,9. De wereldwijde handelsbeslommeringen lijken dus wel degelijk door te sijpelen, zij het met enige vertraging. Bovendien stonden de Limburgse bedrijven, na een heropflakking in Q3, verder **op de rem qua extra tewerkstelling**: van +14,2 naar **+6,9**. Een nog altijd **negatieve, maar desondanks minder slechte evolutie van de winstmarge** van -14,3 naar **-7,2**, een **lichte verbetering** inzake **omzet** (+16,2) en **investeringen** die op redelijk **hoog niveau stand houden (+17,3)** zorgen ervoor dat de evaluatie van het voorbije kwartaal niet nog verder tuimelde.

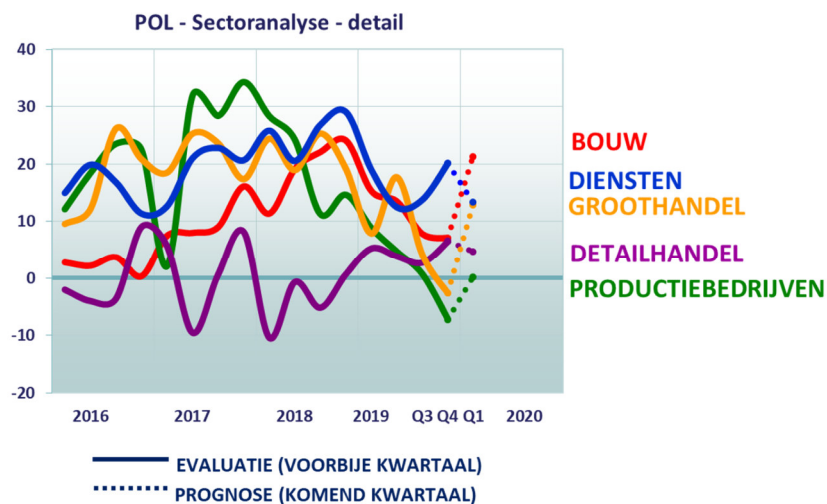
... maar optimistischere vooruitzichten stuwden POL hoger

Ondanks een weinig opbeurende laatste kwartaal van 2019, kijken de Limburgse bedrijfsleiders met ruimer enthousiasme naar het begin 2020. De **prognose voor het komende kwartaal stijgt ruim** van +4,2 in oktober naar **+9,9 in januari 2020**. Het **overschot aan positief gestemde ondernemers breidt dus ook uit** t.o.v. de evaluatie van het afgelopen kwartaal (+6,6). Een zeer lichte verhoging in april vorig jaar niet te na gesproken, is het de **eerste gedegen stijging van de vooruitzichten in acht kwartalen**.

De **sterkere vooruitzichten voor Q1 2020 zijn gebaseerd op een weer grotere aanwervingshonger (+14,1)** die de Limburgse bedrijven in het vooruitzicht stellen, de **hoop op een verdere verbetering van de winstmarges (-2,3)** en een **enigszins herstel inzake export (+7,9)**. De vooruitzichten inzake **omzet** gaan echter de **verkeerde kant** op en dalen tot **+11,6**. Ook de **investeringsindicator (+14,9)** moet in vergelijking met Q4 een **beetje terrein prijsgeven**.

SECTORANALYSE

Voor de dienstensector was Q4 2019 een 'boerenkwartaal' en de detailhandel handhaaft zich voor zijn doen opmerkelijk goed in de 'plus'. Productiebedrijven kenden echter het slechtste kwartaal in zes jaar en ook de groothandel zakte door het ijs. De optimistischere geluiden voor het eerste kwartaal van 2020 zetten zich wel in elk van de vijf sectoren door, zeker in vergelijking met de prognoses van drie maanden geleden.

▪ DIENSTEN: boerenkwartaal

De dienstensector blijft **veruit de best presterende sector** in de Limburgse economie. Het vierde kwartaal van 2019 vertoont een **forse stijging tot +20,2** t.a.v. Q3, toen +13,8 werd opgetekend. Het is de tweede stijging op rij voor de dienstenbedrijven, die het daarmee in Q4 een **stuk beter deden dan ze in oktober verwachten** (+11,3). Met **vooruitzichten** die worden **getemperd tot +13,4**, houden de dienstenbedrijven echter de **voetjes op de grond, vooral inzake omzet en dienstenexport**. De prognoses voor **tewerkstelling en investeringen** in het komende kwartaal zitten **wel sterk in de lift**.

▪ BOUW: met volle moed vooruit

De bouwbedrijven zagen de gang van zaken in het afgelopen kwartaal **niet verbeteren**. Met een daling van +7,8 naar **+7,1** werd het **minst goede kwartaal in 3 jaar** in de boeken geschreven. Niettemin zijn de

bouwfirma's, na de dienstensector, hiermee momenteel de **tweede beste presterende sector** in Limburg. Vooral de evolutie van **omzet en tewerkstelling deden het minder goed**. **Investerings** werden het voorbije kwartaal echter **opgetrokken**. Qua **optimisme** voor de toekomst kan dan ook **niemand tippen aan de bouwbedrijven, met +21,3** als prognose voor Q1 2020. Een behoorlijk forse verbetering zowel t.o.v. de vorige prognose als de evaluatie van Q4 2019. Met name de **vooruitzichten voor omzet, tewerkstelling en investeringen stijgen sterk**.

- **GROOTHANDEL: twee gezichten**

De **groothandel** vertoont een **tweeledig beeld**. Enerzijds krijgt de **scherpe duik** die in Q3 al werd ingezet een **vervolg** dat **onder nul** eindigt. Het afgelopen kwartaal werd dus door een **overwegend deel van de groothandelsbedrijven negatief** geëvalueerd. Omzet en **vooral export** gingen **zwaar in de min**. Aan de **andere kant** is de **hoop op opklaringen** voor de groothandel in het eerste kwartaal van 2020 **groot**. De prognose voor Q1 gaat naar **+12,8**, wat een **nog sterkere verbetering** zou betekenen dan in de bouwsector. **Alle deelindicatoren gaan sterk in stijgende lijn**, al wordt voor **export nog wel een negatief cijfer** geprognoseerd.

- **PRODUCTIEBEDRIJVEN: in steeds zwaarder weer**

De Limburgse **maakbedrijven** hebben het steeds **erg moeilijker**. Het **laatste kwartaal van 2019** betekende het **slechtste van de afgelopen zes jaar**. De **industriële terugval** die werd ingezet begin 2018 gaat **steeds dieper** en komt in Q4 al uit op **-7,2**. Vooral de **omzet** ging in Q4 zwaar onderuit tot **-16,3**, evenals de indicator voor **export (-6,3)** en **tewerkstelling (-2,2)**. De evolutie van de **winstmarge** verbeterde lichtjes, maar blijft met **-19,6** zeer negatief. Gelukkig is er wel **hoop op enige verbetering in Q1 2020**, al moet daarvan nog niet teveel worden verwacht met een prognose die **met +0,1 nauwelijks boven het nulpunt** uitstijgt. Verwacht wordt dat de **tewerkstellingsgroei** in Q1 2020 bij de productiebedrijven **verder negatief** gaat tot **-8,7**. Het **meest verontrustend** is echter dat ook de **investeringen lijken te worden teruggeschoefd** tot nauwelijks **+2,2**.

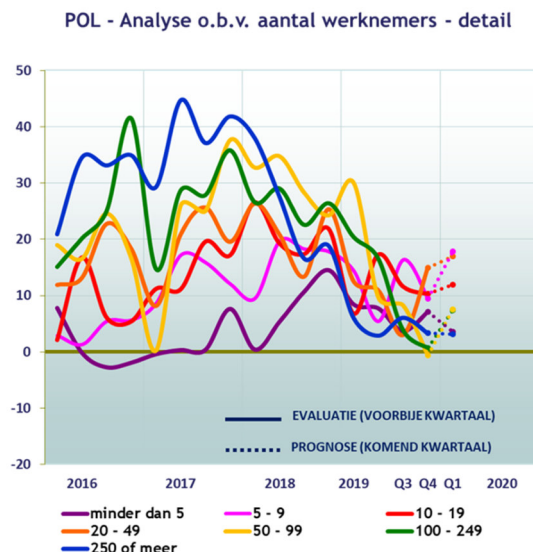
- **DETAILHANDEL: handhaaft zich in de plus, maar winstgevendheid problematisch**

Met **+6,5** werd het afgelopen kwartaal door de Limburgse kleinhandel opnieuw **positief beoordeeld** en dat al voor de **vierde keer op rij**. **Sinds 2007 kwam zo iets nooit eerder voor**. De evolutie van de **winstmarge** bleef met **-23,6** echter ook in het laatste kwartaal van 2019 **erg problematisch**. **Behalve tewerkstelling (-1,4)**, evolueerden **alle andere indicatoren ruim positief**. De **vooruitzichten blijven** ook voor het komende kwartaal aan de **positieve** zijde noteren: **+4,7**.

ANALYSE op basis van de BEDRIJFSGROOTTE

Kijken we naar de grootte van de bedrijven, dan valt op dat de **verschillen** tussen de zeven gehanteerde groottecategorieën **minder groot** zijn dan deze tussen sectoren. Niettemin zien we een **duidelijke scheidslijn** tussen de bedrijven met meer en met minder dan **50 werknemers**. De evaluatie van het afgelopen kwartaal werd voor de **grotere bedrijven slechter** en noteert telkens rond het vriespunt. De **kleinere bedrijven** lijken echter van de malaise bij de grotere collega's nog niet zo heel veel te merken met nog een stuk **hogere waardes**, die opvallend genoeg wel aflopend zijn van groot naar klein. Qua **vooruitzichten** klinken de **allerkleinste bedrijven** (minder dan 5 wn.) dan weer **unisono met hun grootste collega's** (meer dan 250 wn.):

geen beterschap in het komende kwartaal. De overige 5 tussenliggende groottecategorieën zien wel opwaarts potentieel in Q1 2020.

▪ KLEINSTE BEDRIJVEN: worden somberder

Voor de kleinste bedrijven was het **afgelopen kwartaal** met **+7,1** zeker **beter** dan het voorgaande (+3,7). Enkel voor de 20-49'ers was dit ook het geval. Toch vormen zij de **enige categorie met duidelijk slechtere vooruitzichten voor Q1 2020**, zowel in vergelijking met Q4, als met de prognoses van oktober. (De grootste bedrijven zien eveneens geen verbetering tegenover vorig kwartaal, maar zijn wel positiever dan drie maanden geleden.) Bovendien gaan de **prognoses** bij de kleinste bedrijven **over de hele lijn achteruit**. Globaal blijft de POL (evaluatie + prognose) voor deze bedrijven niettemin wel hoger dan de bedrijven met +50 werknemers.

▪ GROOTSTE BEDRIJVEN: minst positief over de toekomst

Met **+3,1** zien de grootste bedrijven dus **geen verbetering** opduiken ten aanzien van het vorige kwartaal (+3,3) en blijven ze van alle groottecategorieën **qua vooruitzichten het minst positief** gestemd. Niettemin is dat wel al iets optimistischer dan dat ze in oktober 2019 waren (+0,9). In vergelijking daarmee was het **afgelopen kwartaal Q4** dus ook **iets beter dan verwacht**. De grootste bedrijven **blijven wel investeren (+15,7)**, maar van **bijkomende tewerkstelling** moet het komende kwartaal **niets worden verwacht (+0,0)**.

▪ 50-249 werknemers: hoop op beterschap

De bedrijven met **50-99** en met **100-249 werknemers** vertonen min of meer eenzelfde beeld. Ze evalueerden het **afgelopen kwartaal** **veruit het zwakst** met respectievelijk **-0,6** en **+0,7** en bereiken daarmee het **laagste niveau in 5 jaar**. Wel koesteren ze met respectievelijk **+7,4** en **+7,6 goede hoop op beterschap in het eerste kwart van 2020**. Ook hier werden voor Q4 **negatieve evaluaties** gemaakt over de evoluties van de **export**. De belangrijke verbetering die dit voor de 100-249'ers echter wel al betekende in vergelijking met Q3, wordt voor beide categorieën met **terug positieve exportcijfers** doorgetrokken in naar het **komende kwartaal**. De **50-99'ers** **verwachten** als **enige categorie** in het eerste kwartaal van 2020 wel nog een **omzetsdaling** te moeten ondergaan.

- **5-19 werknemers: al bij al zo slecht nog niet**

Het **afgelopen kwartaal** was voor de bedrijven met 5-9 en met 10-19 werknemers weliswaar van **iets mindere makelij dan Q3 2019**, maar met respectievelijk **+9,4 en +10,3** scoren zij toch het **op een na hoogst**. Qua **vooruitzichten** zijn de bedrijven met **5 tot 9 werknemers zelfs het meest positief** van alle categorieën. De voortuitzichten gaan bovendien voor beiden **over de hele lijn hoger**. De kleinere KMO's **merken dus vooralsnog niet zo gek veel van de malaise die bij hun grotere collega's** met meer dan 50 werknemers en vooral bij de **productiebedrijven** heerst.

- **20-49 werknemers: beste jaarprestatie**

Dat geldt zeker ook voor de KMO's met **20-49 werknemers**, die met een forse verbetering tot **+14,9** in Q4 het **hoogst scoren van alle categorieën** en bovendien hun **beste kwartaal van 2019** neerzetten. Samen met de kleinste bedrijven bleven zij inzake **export** ook als **enige categorie positief met +7,1**. Met **+17,0** gaan de globale **vooruitzichten** voor het eerste kwartaal bovendien nog **verder crescendo** en moet men slechts nipt de duimen leggen voor de bedrijven met 5-9 werknemers. Worden de vooruitzichten op vlak van **omzet en export nog getemperd**, dan is dat met telkens **+28,8** voor **tewerkstelling en investeringen** **allerminst** het geval.

POL januari 2020

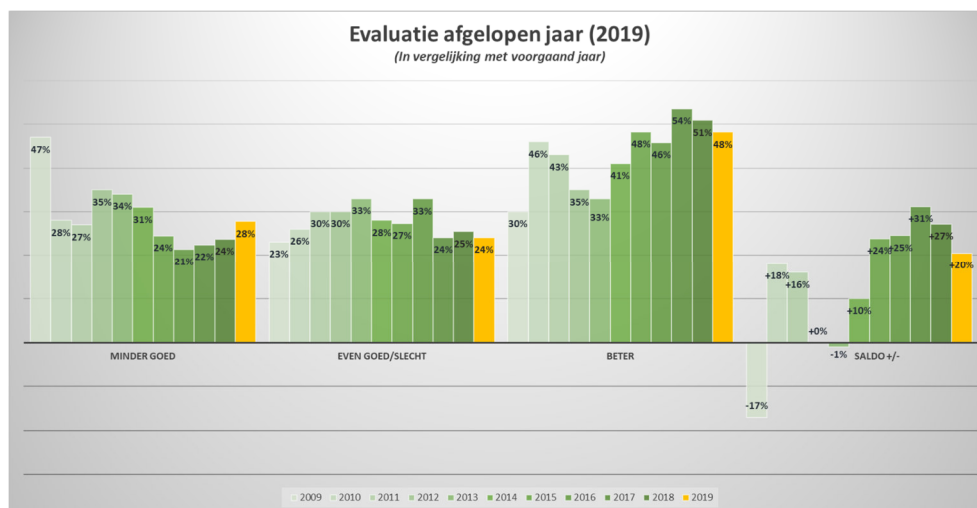
Themabevraging 'Review 2019 & Outlook 2020'

Naar goede gewoonte koppelen VKW Limburg en UNIZO Limburg aan de POL bij het begin van het nieuwe jaar ook een globale terugblik op het voorbije en een vooruitblik op het komende jaar door onze ondernemers.

1. Voor 1 op 2 Limburgse bedrijven was 2019 beter dan 2018, voor 1 op 4 slechter. Beste evaluaties 2019 bij diensten, groothandel en KMO's tot 50 werknemers.

Net niet de helft (48%) van de Limburgse ondernemers geeft aan dat hun bedrijf het in 2019 beter deed dan het jaar ervoor. Dit percentage ligt iets lager dan een jaar geleden (51%), maar is niettemin het derde hoogste cijfer sinds deze terugkerende peiling in 2009 werd opgestart. Daartegenover staat echter dat 28% van de ondernemers 2019 als minder goed bestempelen, iets meer dan de 24% van een jaar geleden. Voor 1 op 4 was 2019 niet beter of slechter dan 2018. Per saldo is er dan ook een **overschot van 1 op 5 ondernemers (+20%) die het afgelopen jaar positief** evalueren (ten opzichte van +27% voor 2018). En alhoewel dit saldo nog duidelijk positief is, toch zien we voor het tweede jaar op rij een daling.

Als we vergelijken met de prognose van 1 jaar geleden, beantwoordt de 48% 'beter' aan de verwachting van 50%, maar ligt de 28% minder goede evaluaties bijna dubbel zo hoog als de 15% die verwacht werd. Het saldocijfer van +20% ligt bijgevolg dus ook lager dan het verwachte saldo van +36%.

Voor de **dienstensector** (55% 'beter' en 19% 'slechter', resulterend in een positief saldo van +36%) en de **groothandel** (58% beter, saldo van +26%) was 2019 het beste van alle sectoren. Het saldocijfer van de diensten is vergelijkbaar met 2018 (toen +40%), maar het cijfer voor de groothandel (vorig jaar +59%) ligt wel een stuk lager. De **detailhandel** kent een saldo van +22% (46% beter en 25% slechter), een verbetering ten opzichte van het saldo van 8% in 2018.

De **productiesector** daarentegen klopt af met een **negatief saldocijfer van afgerond -7%**, gebaseerd op 36% betere evaluaties en 42% minder goede evaluaties van 2019 in vergelijking met 2018. Ter vergelijking: de productiesector kende voor 2018 een saldo van +16%, waar 2017 per saldo nog een cijfer van +50% kreeg. De verwachting voor 2019 was bovendien een saldo van +39%, wat dus helemaal niet ingelost kon worden.

Evaluatie 2019 volgens sector - in vergelijking met evaluatie 2018					Vergelijking: Saldo +/- 2018
Sector	minder goed	even goed/slecht	beter	Saldo +/- 2019	
Bouw	29%	23%	48%	+19%	+22%
Detailhandel	25%	29%	46%	+22%	+8%
Diensten	19%	25%	55%	+36%	+40%
Groothandel	32%	11%	58%	+26%	+59%
Productie	42%	22%	36%	-7%	+16%
Eindtotaal	28%	24%	48%	+20%	+27%

Evaluatie 2019 volgens grootte - in vergelijking met evaluatie 2018					Vergelijking: Saldo +/- 2018
Aantal werknemers	minder goed	even goed/slecht	beter	Saldo +/- 2019	
< 5	24%	28%	48%	+23%	+21%
5-9	22%	29%	49%	+27%	+34%
10-19	21%	26%	53%	+33%	+45%
20-49	22%	24%	54%	+32%	+28%
50-99	42%	18%	39%	-3%	+23%
100-249	35%	20%	45%	+10%	+43%
>= 250	39%	18%	43%	+4%	+2%
Eindtotaal	28%	24%	48%	+20%	+27%

Qua grootte van het bedrijf haalt de positieve blik het bij quasi alle categorieën telkens duidelijk van de negatieve voor wat de KMO's tot 50 werknemers betreft, met saldi van +23% voor de kleinste bedrijven (< 5 werknemers) tot 32% bij de bedrijven van 20-49 werknemers. In elk van deze grootteklassen geeft telkens gemiddeld 1 op 2 ondernemers aan dat 2019 beter was dan 2018, terwijl we bij 20 à 25% minder goede evaluaties vinden.

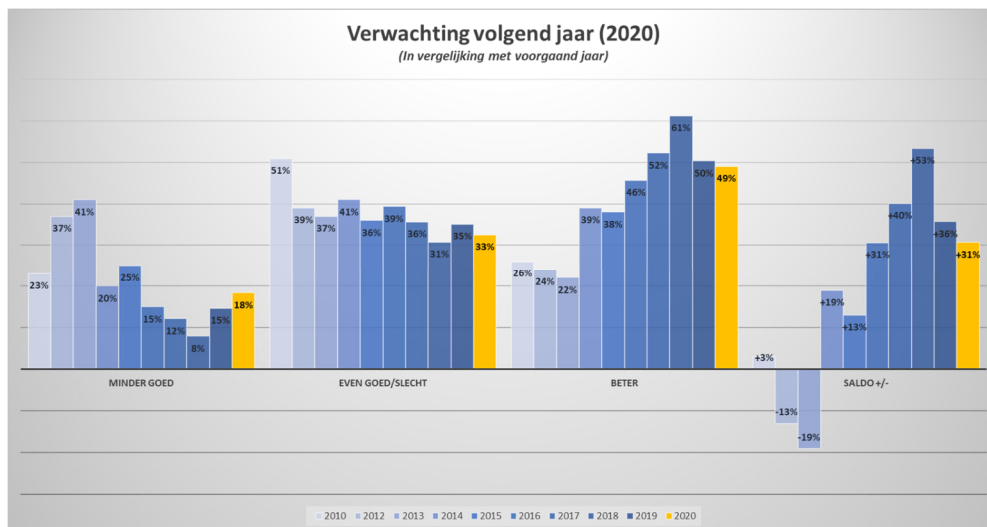
Boven de 50 werknemers is er echter een ander beeld: alhoewel we hier telkens nog bij 4 of meer bedrijven op 10 een betere evaluatie van 2019 dan van 2018 vinden, zijn er ook telkens 35 tot 40% bedrijven waar 2019 slechter was. De saldi bevinden zich dan ook dicht bij de nullijn: -3% voor de bedrijven met 50-99 werknemers (vorig jaar +23%), +10% bij de bedrijven tussen 100 en 250 werknemers (vorig jaar nog +43%) en +4% bij de grootste bedrijven met meer dan 250 werknemers (vorig jaar ook al +2%; in 2017 nog +36%).

2. Optimisme voor 2020 blijft overeind. Bouwsector meest optimistisch, productie sluit weer aan.

Bij de start van 2020 blijven de Limburgse ondernemers duidelijk optimistisch: 49% verwacht een (nog) beter jaar dan het afgelopen jaar. Per saldo gaat het om +31% meer positief dan negatief ingestelde ondernemers, wat hoger ligt dan de evaluatie (+20%) van 2019.

Het aantal ondernemers dat een slechter 2020 verwacht ligt met 18% lager dan de 28% die 2019 minder goed evalueerden. Er is dus zeker geen sprake van een malaise. Het saldo van +31% ligt iets lager maar blijft in dezelfde lijn van de verwachte +36% van een jaar geleden.

Dit algemene optimisme voor 2020 vertaalt zich in positieve saldi voor alle sectoren, ook voor de productiesector (saldo van +25%). De beste verwachtingen zijn er bij de bouwsector (63% verwacht een beter 2020, slechts 6% een slechter, saldo van +58%). De groothandel (saldo van +37%) en de diensten (+31%) zitten op het gemiddelde. De detailhandel sluit met een saldo van +16% wat lager af dan de andere sectoren en dan haar eigen evaluatie van 2019.

Verwachtingen 2020 volgens sector - in vergelijking met verwachtingen 2019					Vergelijking: Saldo +/- 2019
Sector	minder goed	even goed/slecht	beter	Saldo +/- 2020	
Bouw	6%	31%	63%	+58%	+37%
Detailhandel	24%	37%	40%	+16%	+12%
Diensten	18%	33%	49%	+31%	+44%
Groothandel	16%	32%	53%	+37%	+41%
Productie	23%	29%	48%	+25%	+39%
Eindtotaal	18%	33%	49%	+31%	+36%

Verwachtingen 2020 volgens grootte - in vergelijking met verwachtingen 2019					Vergelijking: Saldo +/- 2019
Aantal werknemers	minder goed	even goed/slecht	beter	Saldo +/- 2020	
< 5	15%	31%	54%	+39%	+37%
5-9	16%	31%	53%	+37%	+35%
10-19	21%	28%	52%	+31%	+30%
20-49	20%	32%	47%	+27%	+49%
50-99	21%	33%	45%	+24%	+31%
100-249	15%	38%	48%	+33%	+30%
>= 250	24%	37%	39%	+16%	+33%
Eindtotaal	18%	33%	49%	+31%	+36%

Qua grootte volgen alle bedrijven - klein en groot - het optimisme qua verwachtingen voor heel het komende jaar 2020. Net zoals bij de evaluatie van 2019 zien we de **beste saldi bij de KMO's** (van +39% bij de kleinste bedrijven met minder dan 5 werknemers afnemend tot +27% bij de KMO's tussen 20 en 50 werknemers). **Maar ook boven de 50 werknemers zijn er duidelijk positieve saldi:** +24% tussen 50 en 100 werknemers, +33% tussen 100 en 250 werknemers en +16% boven de 250 werknemers. Kanttekening: ook voor 2019 kende elke groottecategorie duidelijk positieve saldoprognozes, maar die konden toen niet door de grotere bedrijven ingelost worden. Hun positieve blik naar 2020 getuigt van een volgehouden positivisme.

3. Bedrijfsfocus 2020: procesinnovatie, digitalisering en vergroten van marktaandeel in top 3.

Geen wijzigingen in de top 3 wat de bedrijfsfocus van de Limburgse ondernemers voor het komende jaar betreft: het **verbeteren van de interne organisatie (procesinnovatie)**, blijft ook in 2020 met een saldo van **+59% op kop** (vorig jaar +59%). Op de tweede plaats **digitalisering en automatisering**, met een saldo van +52% (vorig jaar nieuw met +53%), en het **vergroten van marktaandeel** op de derde plaats met +43% (vorig jaar +42%).

Plaatsen 4 en 5 zijn weggelegd voor de prioriteiten **marketing** (opnieuw stijging van +36% naar +43%) en **welzijn en plezier op het werk (interne personeelsorganisatie)**, saldo van +41%). Ook **nieuwe markten aanboren** krijgt een saldoscoring van +41%.

Focus 2020 in vergelijking met 2019	lager	gelijk	hoger	Saldo +/-						
				2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
Interne organisatie verbeteren (procesinnovatie)	2%	38%	61%	59%	58%	63%	60%	65%	59%	46%
Digitalisering/automatisering	1%	47%	52%	52%	53%	/	/	/	/	/
Marktaandeel vergroten (op bestaande markten)	5%	48%	47%	43%	42%	51%	52%	55%	43%	35%
Marketing en communicatie	3%	52%	45%	43%	36%	50%	/	/	/	/
Welzijn en plezier op het werk (interne personeelsorganisatie)	3%	52%	45%	41%	40%	45%	/	/	/	/
Nieuwe markten aanboren	5%	49%	46%	41%	41%	42%	45%	42%	43%	36%
Nieuwe producten op de markt brengen (productinnovatie)	5%	56%	38%	33%	35%	32%	27%	32%	36%	22%
Financiële gezondheid bewaren	2%	63%	35%	32%	38%	42%	36%	40%	43%	37%
Ecologische voetafdruk verminderen	3%	63%	34%	30%	16%	19%	8%	19%	3%	3%
Vacatures ingevuld krijgen	13%	64%	23%	10%	20%	29%	13%	6%	-5%	-8%
(Verder) internationaliseren	16%	69%	15%	-1%	6%	12%	4%	6%	2%	/

Verderop in de lijst vinden we de gekende focuspunten **productinnovatie** (+33%) en **financiële gezondheid bewaren** (daling saldo van +38% naar +32%).

Het verminderen van de **ecologische voetafdruk** (sterkste toename: van +16% naar +30%) haalt een **nooit geziene score**, terwijl het **invullen van vacatures** (in de voorbije jaren van +29% over +20% naar +10%) daalt. Het belang van **verder internationaliseren** komt opnieuw helemaal onderaan in de lijst.

4. Duurzaam ondernemen: 3 op 4 bedrijven voelen druk van stakeholders, 7 op 10 zijn overtuigd dat duurzaam ondernemen meer winst oplevert op termijn

Zoals elk jaar werden ook enkele stellingen voorgelegd aan de Limburgse ondernemers en bedrijfsleiders. Dit jaar lag de focus in deze stellingen op duurzaam ondernemen.

Ruim **3 op de 4** Limburgse bedrijven geven aan dat ze een zekere ‘druk’ voelen van hun stakeholders om te bewijzen dat ze duurzaam ondernemen of duurzame doelstellingen nastreven. In de productiesector (84%) en de bouw (78%) ligt dit hoger dan gemiddeld. Qua bedrijfsgrootte zijn het de middelgrote (vanaf 50 werknemers) en grote bedrijven die deze druk meer voelen – aangezien ze ook met meer stakeholders te maken hebben. Bij de grote bedrijven is dit 86%.

Wij voelen de druk van onze stakeholders (klanten, leveranciers, omgeving, aandeelhouders,...) om het nastreven van duurzame doelstellingen te bewijzen sterk toenemen.			
	%		
helemaal akkoord	17%	AKKOORD	74%
eerder akkoord	57%		
eerder NIET akkoord	23%	NIET AKKOORD	26%
helemaal NIET akkoord	4%		

Als bedrijf investeren in duurzaamheid levert op termijn meer winst op.			
	%		
helemaal akkoord	16%	AKKOORD	72%
eerder akkoord	56%		
eerder NIET akkoord	26%	NIET AKKOORD	28%
helemaal NIET akkoord	3%		

Meer dan **7 op 10** Limburgse bedrijven zijn er van overtuigd dat **investeren in duurzaamheid op termijn meer winst oplevert**.

Opnieuw vinden we bij de productie- en bouwsector (beide 80%) en de middelgrote en

grote bedrijven de hoogste cijfers. **Opvallend: de groothandel wijkt als enige af van de gemiddelde cijfers: in de groothandel denkt slechts 44% dat investeren in duurzaamheid uiteindelijk meer winst oplevert.** Meer dan de helft, 56%, is er dus niet van overtuigd.

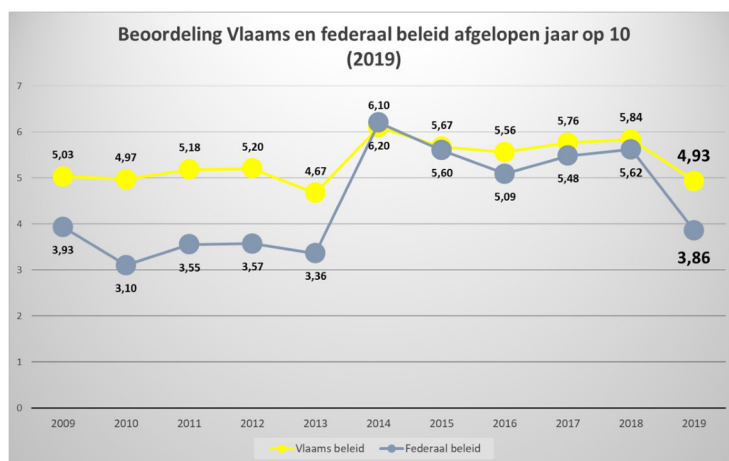
Ondanks de mogelijke druk van stakeholders en het geloof in een globaal rendement uit duurzaam ondernemen, **blijven de Limburgse ondernemers ook wel degelijk nuchter: 55% gaat akkoord met de stelling “duurzaam ondernemen is meer imago dan een levensvatbaar businessmodel”.** Aandacht voor duurzaamheid kan dus zeker opleveren, maar moet in een juist evenwicht met de core business van het bedrijf gebeuren.

Duurzaam/ecologisch ondernemen is meer imago dan levensvatbaar businessmodel.			
	%		
helemaal akkoord	12%	AKKOORD	55%
eerder akkoord	43%		
eerder NIET akkoord	38%	NIET AKKOORD	45%
helemaal NIET akkoord	7%		

In tegenstelling tot bij de vorige 2 stellingen, zien we hier wel een **onderscheid tussen de bouw- en de productiesector: de bouw kijkt met 70% akkoord veel kritischer naar duurzaamheid als imago**, daar waar de productiesector (42%

akkoord met de stelling) meer overtuigd is van duurzaam ondernemen als (onderdeel van) een levensvatbaar businessmodel. Ook de grootste bedrijven met meer dan 250 werknemers (slechts 29% akkoord met de stelling) zien dat er meer in duurzaam ondernemen zit dan enkel een façade.

5. Regeringsrapporten: zowel federaal als Vlaams beleid gebuisd na 5 jaar 'voldoende'

Na vijf jaren een 'voldoende' te krijgen van de Limburgse ondernemers, worden **zowel het federale als het Vlaamse beleid gebuisd voor het jaar 2019**.

Het **federale beleid** – of het gebrek eraan, met de minderheidsregering sinds december 2018 – krijgt de grootste klap: van 5,62 naar **3,86 op 10**. Dit is de laagste score van de voorbije legislatuur, al ligt de quoterings dan nog hoger dan de scores voor de vorige regeringen Letermé II en Di Rupo.

Ook de **Vlaamse regering** deelt echter in de politieke malaise, en krijgt voor 2019 nog een score van **4,93 op 10**, komend van 5,84 een jaar eerder. De nog jonge Vlaamse regering krijgt op basis van het laatste kwartaal van 2019 nog niet het volle vertrouwen van de Limburgse ondernemers.

De productiesector geeft de beste beoordeling (5,19) voor het Vlaamse beleid, terwijl de detailhandel het meest kritisch is voor Vlaanderen (4,55). Het federale beleid kan dan voor de 'beste' gemiddelde quoterings rekenen op de bouwsector en de diensten (beiden 4,02), terwijl de groothandel slechts 3,42 veil heeft. Volgens grootte van het bedrijf stellen we vast dat in globaal de beoordelingen voor het Vlaamse beleid stijgen naarmate het bedrijf groter is. Voor het federale beleid zijn de scores meer diffuus over alle grootteklassen heen.

6. Dalende tevredenheid over economisch beleid. Geen enkele score van 5 of meer op 10.

De algemene ontevredenheid over het federale en Vlaamse regeringsbeleid vertaalt zich ook in dalende scores voor het regeringswerk op in totaal **14 'economische' beleidsdomeinen** in 2019 - zonder daarbij in te gaan op het specifieke bevoegde niveau.

In vergelijking met de peiling van een jaar geleden gaan de **scores voor 12 van de 14 domeinen erop achteruit**. Tussen 2017 en 2018 kenden 9 domeinen nog een stijging. **Bovendien krijgt geen enkel domein een score van 5 of meer op 10, daar waar er vorig jaar nog 3 voldoende behaald werden.**

Beoordeling van het regeringswerk in het voorbije jaar op het vlak van:	2019	2018	2017	2016	2015
Faciliteren van financiering voor het bedrijfsleven	4,3	5,0	4,8	4,4	/
Betere aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt	4,2	4,4	4,2	4,1	4,1
Flexibeler arbeidsmarkt	4,1	5,1	5,1	4,7	4,1
Wegwerken loonkostenhandicap	4,0	5,3	5,2	4,9	5,3
Beter sociaal statuut voor zelfstandige ondernemers	4,0	4,3	4,3	3,9	4,3
Verlaging van de belastingdruk	4,0	4,8	4,8	3,6	4,6
Vlottere vergunningen	3,8	4,3	4,1	4,0	4,1
Aanpak van arbeidsmarktkrapte (werkzaamheidsgraad, activering, migratie)	3,6	/	/	/	/
Verzekeren van energievoorziening aan competitieve prijzen	3,6	3,3	3,8	3,6	3,7
Fiscale hervorming/vereenvoudiging	3,5	4,3	4,2	3,5	3,7
Betaalbare sociale zekerheid (o.a. vergrijzing, pensioenproblematiek)	3,5	4,2	4,1	3,7	4,4
Administratieve vereenvoudiging	3,4	3,9	3,6	3,4	3,4
Efficiëntere en kleinere overheid	3,3	3,6	3,8	3,4	3,7
Mobiliteit en bereikbaarheid	3,1	3,6	3,2	3,0	3,2

De ‘hoogste’ quoteringen die er voor 2019 gegeven worden, liggen net boven een 4 op 10:

- Het **faciliteren van financiering** voor het bedrijfsleven eindigt met **4,3** op de eerste plaats (komend van 5,0 in 2018, toen op een derde plaats). De hoogste scores komen van de grootste bedrijven (5,0) en de productiesector (4,6); de laagste van de detailhandel (3,7) en de kleinste bedrijven (3,5).
- Een **betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt** staat met **4,2 op 10** op een tweede plaats (vorig jaar op plaats 5 met 4,4). Ook hier de beste score van de productiesector (4,6), maar de laagste bij de groothandel (3,7).
- Het regeringswerk om te komen tot een **flexibeler arbeidsmarkt** daalt van 5,1 naar **4,1** en landt op de derde plaats. Van alle sectoren zijn de bouw en de diensten (4,2) hier het meest positief over.
- Het **wegwerken van de loonkostenhandicap** daalt na jaren op de eerste plaats (met vorig jaar nog een **5,3 op 10**) naar de vierde plaats met een score van **4 op 10**. De inspanningen op het vlak van loonkost worden nog het meest gewaardeerd door de productiebedrijven (4,4) en de grootste bedrijven met meer dan 250 werknemers (5,2).
- Ook een **gemiddelde score van 4,0 op 10** is er voor een **beter sociaal statuut voor zelfstandige ondernemers** (vorig jaar 4,3) en de **verlaging van de belastingdruk** (komend van 4,8).

Alle andere beleidsdomeinen landen met een score tussen 3 en 4 op 10:

- De dalende scores voor overheidsdienstverlening op het vlak van **vlottere vergunningen** (3,8 (vorig jaar 4,3)), **administratieve vereenvoudiging** (3,4 - komend van 3,9) en een **efficiëntere overheid** (3,3 – vorig jaar nog 3,6) tonen alvast aan dat ondernemers hier nog al te vaak tegen problemen aanlopen.
- Ook voor de **fiscale hervorming/vereenvoudiging** en een betaalbare sociale zekerheid (beiden 3,5 op 10) is er weinig appreciatie.
- Met **3,6** op 10 eindigt de nieuwkomer “**aanpak van de arbeidsmarktkrapte**” (via o.m. het verhogen van de werkzaamheidsgraad, de activering van niet-actieven op de arbeidsmarkt en gerichte arbeidsmigratie) midden in de kritische scores van het voorbije jaar. Hieruit blijkt dat er nog geen adequaat antwoord is op deze ondernemersfrustratie.
- Nog een score van **3,6** is er voor de **enige stijger** in de lijst: **het verzekeren van de energievoorziening aan betaalbare prijzen** (afgelopen jaar 3,3, weliswaar na een terugval van 3,8 in 2017).
- Het **regeringsbeleid inzake mobiliteit en bereikbaarheid** eindigt opnieuw op de laatste plaats, met een daling van 3,6 naar nog slechts **3,1** op 10.

Globaal gezien geven de productiesector en de grootste bedrijven met meer dan 250 werknemers de **hoogste scores** (telkens op 13 domeinen), **terwijl de kleinste bedrijven met minder dan 5 werknemers** (voor 12 domeinen) en de **groothandel** (voor 8 domeinen) de **laagste scores** geven. Het is dus **opmerkelijk dat de evaluaties van 2019 vanuit de sectoren en grootteklassen niet direct samenhangen met de tevredenheid van het politieke beleid.**